

De la un infern la altul: Ion Caraion – *Ultima bolgie. Jurnal 3*

Alina Crihană

Résumé : *En réunissant plusieurs formes de l'écriture du soi, le Journal de Ion Caraion, et plus précisément le troisième volume, intitulé La troisième bolgie, fournit l'histoire d'une descente aux enfers personnels à travers une herméneutique de l'histoire avec une grande hache. En herméneute de l'histoire personnelle et de la « grande histoire », l'essayiste explore le monde totalitaire, tout en révélant l'importance du rôle de la mémoire dans la (re)construction de l'identité personnelle et collective.*

Mots-clés : *essai autobiographique, écrit personnel, fictionnalisation de soi, mémoire blessée*

*Nici mort eram, nici nu trăiam a toate;
dă-ți seama deci, de mă-nțelegi, creștine,
ce-nseamnă viu, să mori pe jumătate.
(Dante, Divina Comedie, Infernul, Cântul XXXIV)*

„**O**mul nu face decât să-și aducă aminte. E singura sa caznă. Unica dăruire ce i-a lăsat-o natura. Mai mult nu e în stare. Ne amintim, firește, fiecare într-o formă a sa, lucruri de departe, ale noastre sau ale altora, în care descoperim părți, gesturi, lut, văzduh din noi, lucruri ce au mobilat sau puteau să mobileze trecutul. Forța unora merge mai adânc în *neguri* și – conservate greu de stabilit cum – mulge de acolo ecouri, portative, cristale, așchii bizare, fluide fragmente sau zgrunțuri, sau grăunțe de amintire, povestind, scriind, în fine exprimându-se asupra lor în piatră, în lemn, în metal, în sunete sau culori, în optică, electricitate, acustică, mecanică ș. a. m. d. Cine a scotocit mai intens, mai cu arheologie și acuitate; cine a reușit să sape îndărăt mai profund și fertil, să meargă mai jos cu câteva straturi, mai sus cu câteva aripi, să dispună de facultatea memoriei mai puțin deficitar, acela se spune că are imaginație mai puternică. Dar nu imaginație este aceasta. Imaginație n-are nimeni. *Creăm ceea ce a mai fost creat*. Împrospătăm forme, nu conținuturi. Cu ajutorul memoriei

pe care nu se poate paria decât îndoielnic. [...] *Suntem niște țintirime ascunse, fiecare cu criptele lui, cu viețile lui anterioare, cele mai multe neterminate.* Deasupra noastră e pământ multimilenar. Sigur că nu toți ajungem în toate firidele. Și nu toți ne întoarcem cu o pradă la fel de bogată. *Uitarea e mai puternică și ajută igienei filozofice.*” [Caraion, 1998: 91-92, s. n.]

Fragmentul citat, extras din *Cartea poemelor pierdute* – unul din textele incluse în *Ultima bolgie* – condensează marile teme și, deopotrivă, miza anamnezei în așa-numitul „jurnal”¹ al lui Ion Caraion. Care nu e, de fapt, un jurnal propriu-zis: pe de o parte, cartea nu respectă – cu excepția primului „capitol”, dedicat câtorva însemnări din 1971 („Aseară mi-a telefonat...”)² – nici „clauza calendarității” („legea Blanchot”) și nici „principiul simultaneității” [Simion, 2005: 107-148]. Pe de altă parte, în reconstituirea fragmentară a „timpului trăirii”, sunt privilegiate evenimentele semnificative care conectează existența personală la „marea istorie”. În fine, narațiunea personală propriu-zisă este, cel mai adesea, pusă în umbră de *interpretarea* istoriilor povestite (acea „a doua lectură” caracteristică formulei eseului). Este un exercițiu hermeneutic care proiectează aceste istorii în sfera parabolei și care este specific mai curând autobiografiei. Or, autobiografia este, în termenii lui E. Simion, „un *eseu*, nu-i o *poveste*. Este interesant de observat că Borges, căruia îi plăcea să vorbească mult despre sine, își intitulează narațiunea vieții sale *eseu autobiografic*. O încercare, dar, de a pune ordine într-o lume de probe și semne. Separația (distanța istorică) între eveniment și scrierea evenimentului nu mai este, ca în autobiografia clasică, așa de distinctă. Momentul scrierii este, înainte de toate, un moment de criză interioară. Imaginea celui care își scrie viața se modifică, în acest caz, considerabil. [...] Naratorul nu mai este sigur pe sine și nici narațiunea nu mai poate înșira, ca măgelele pe ață, evenimentele vieții. Blestemul lui Sisif? Într-o privință, da, cu observația că stânca nu rămâne niciodată aceeași în cazul confesiunii moderne. Biograful își poartă la infinit povara pe care o poartă și o pierde sistematic într-un du-te-vino exasperant. El caută o identitate care întârzie să se constituie.” [Simion, 1998: 288-289]

Ultima bolgie este, așadar, în cea mai mare parte, o culegere de eseuri, autobiografice / memorialistice și nu numai, al căror punct comun este această aventură a memoriei, concepută ca *descensus ad inferos*, *reluare* dureroasă, terapeutic-exorcistică, a unei răătăcirii în infernul existenței personale și, mai ales, al „marii istorii”. E vorba de o istorie pe care eseistul o privește de... jos în sus², din perspectiva

„damnatului” a cărui șansă de a răzbi la lumină depinde – cum altfel? – de străbătarea tuturor bolgiilor ei, în tentativa de a risipi – prin *cuvânt* – „negurile” uitării. O uitare care ar fi echivalentă cu așternerea tăcerii nu doar asupra lumii pe dos ale cărei mecanisme poetul damnat le dezvelește cu un soi de voluptate a „cruzimii” (în sensul dat termenului în teoriile despre teatrul absurdului³), ci și, mai ales, asupra propriei opere interzise, distruse în repetate rânduri, „îngropate”.

„Jurnalul” este, din această perspectivă, și consemnarea unei „aventuri a scriiturii”⁴ – o carte despre opera (ca viață) *pierdută* –, care conferă sens exercitiului torturant al reconstituirii-interpretării (o „caznă”!), făcându-l, totodată, mai ușor de suportat. Este o carte despre cărți: despre cele proprii, (re)scrise sau nescrise, dar și despre cărțile – și viețile – altora, citite printr-o grilă modelată de experiența identitară personală și de (re)lectura propriei opere. În fapt, secvențele propriu-zis autobiografice și memorialistice, reprezentând nu atât (sau nu în primul rând) o povestire a vieții, cât una despre contextele în care s-a născut această operă, sunt concentrate, fragmentar, în prima parte a volumului, cea care-i dă și titlul – o reluare a celui atribuit de autor primei sale poezii („Ultima bolgie”). Ultimele două părți – „Literatura exilului și literaturile morții” și „O pată de sânge intelectual” – cuprind eseuri despre diverșii autori ale căror scrieri au marcat ceea ce am putea numi biografia spirituală a poetului (îndeosebi în scurta perioadă a exilului) sau despre cărțile care le-au fost dedicate: deja citatul Frederic Prokosch, Eduard Kuznețov, Mircea Eliade, Boris Souvarine, Joseph Kessel („citit” de Yves Courrière), Mihail Bulgakov (interpretat de Gemma Salem), Elie Wiesel, Pierre Emmanuel, José Corti, Jean-Paul Sartre (în lectura Anniei Cohen-Solal), scriitorii exilului românesc etc.

Fără a se înscrie explicit în „spațiul autobiografic”, aceste texte ar putea fi interpretate ca „variante la un autoportret”, în măsura în care sunt traversate, toate, de aceeași meditație izvorâtă din conștiința care înregistrează – filtrând-o prin propria experiență – „trecerea” oamenilor în filele cărților. Iată o „mostră” a acestei poziționări simbolice a poetului-„(auto)biograf” vis-à-vis de destinul operei *vii*, care conservă urmele memoriei, în incipitul eseului dedicat *Amintirilor dezordonate* ale lui José Corti (firește, un... intertext): „Walt Whitman spunea – sunt cuvinte care se citează de un veac și secole întregi se vor cita încă – despre *Firele-i de iarbă*: « Cartea aceasta nu e o carte, cine o atinge a atins un om. »” Finalul eseului (care reia – tot printr-un citat – supratema sau leitmotivul *Ultimei bolgii*) este încă și mai ilustrativ pentru

ideea identificării eseistului cu „obiectul” reflecției sale, adică, în ultimă analiză, cu o operă în care se regăsește: „«Ce poate fi într-adevăr mai rău, se întreabă José Corti, decât *să te simți în afara lumii, când încă mai contezi printre cei vii?* » El știe ce: groaznic de mai rău este să te simți *înlăuntrul unei lumi murdare. Nu-i, slavă Domnului situația sa.*” [Caraion, 1998: 205, 209, s. n.]

„Evocările”, „portretele”, micile „biografii cărturărești” (cum le-ar spune Constantin Țoiu, autorul *Memoriilor din când în când*) sau eseurile biografice, schițele interpretative cuprinse în ultimele două secțiuni ale volumului poartă așadar, în ansamblul lor, pecetea acestei (re)lecturi a parcursurilor biografice prin grila Cărții. Este, credem, marea obsesie a unei vieți și, totodată, resortul „travaliului (re)amintirii”, al „recreării” ei prin povestire – în prima parte⁵ –, așa cum lasă să înțeleagă (și) această mărturisire citată de Emil Manu în „Tabelul cronologic bio-bibliografic” care pregătește intrarea în *Ultima bolgie*: „Sub apăsarea anilor de viață furați, a manuscriselor de mai multe ori confiscate și distruse, *cu complexul sfâșietor că nu voi mai avea timp să scriu sau să spun ce am de spus sau de scris, obsedat de ideea că mesajul meu este amenințat a fi încă o dată înăbușit*, vreme de cincisprezece ani, nu aveam altă soluție, voi lucra demential 14-16 ore pe zi, *ca să las o operă*. Las, căci cad grav bolnav, cheaguri de sânge și fragmente din trupul meu pe mesele de operație ale spitalelor. Și toate acestea după ce veneam din închisoare cu coastele fracturate, în urma torturii... Dar nu e mai puțin adevărat că și coloana substanțialelor mele contribuții literare *se înalță!*” [1998: 12, s. n.] Din această perspectivă, demersul recuperator din *Ultima bolgie* este cu mult mai mult decât un act exorcistic: el comportă o dimensiune (re)creatoare, o ridicare la lumină și, deopotrivă, un antidot împotriva „morților succesive ale eului” antrenate, nu în ultimul rând, de *pierderile* repetate ale operei.

„Jurnalul” lui Ion Caraion își are, așadar, originea într-un „proiect” în egală măsură autobiografic și *estetic*, asumat de un autor convins că „spre a fi veridic, totdeauna trebuie să minți puțin, așa precum spre a minți se cere să fii nițel veridic. Iar trecutul nu reînvie decât într-un clar-obscur oniric unde bucurie și tristețe devin măștile numeroase ce ascund chipurile și vocile anilor pe veci duși, în scopul unic de a le ajuta să reapară în alte deghizamente.” [*Ibidem*⁶: 133] Altfel spus, o

„ficțiune pseudo-autobiografică”: „[...] dans les essais, l’auteur est toujours, dans une certaine mesure, un personnage de fiction.” [Hubier, 2005: 134] În acest caz, autorul nu numai că propune o „a doua lectură” [Camarero, 2008: 69] a evenimentelor existenței personale, construind o „meta-istorie” întemeiată, din punct de vedere ontologic, pe experiența „inițiată”, pe „căutarea centrului” (G. Gusdorf), ci și „o concepție a scriiturii, o viziune asupra literaturii, asupra cunoașterii și asupra sinelui [...]”: „[...] l’essai met en scène un « je » textuel dont le statut n’est pas toujours clair: référentiel pour certains, strictement fictionnel pour d’autres, il joue dans un théâtre ambivalent [...]. [...] Plutôt que d’affirmer que le « je » essayistique ne renvoie ni totalement à une unité fictive ni véritablement à un référent réel, peut-être devrait-on envisager qu’il est *à la fois* l’un et l’autre. Cette *simultanéité contradictoire* rejoint l’idée de créer une *fiction de soi*, dont la signification se manifeste plus distinctement dans l’essai.” [Riendeau, 2005: 92-94]

Dincolo de această asumare a „literaturizării” / ficționalizării, să observăm că, în *Ultima bolgie*, mizei reconstructive imprimate proiectului autobiografic (vizând identitatea personală) i se asociază una similară înscrisă pe coordonatele „pactului cu Istoria” și ale „datoriei față de memorie”: „Bațjocorit, azi, poporul român are dreptul la memorie.” [*Ibidem*: 176] Poporul român și, firește, autorul, al cărui „recurs la memorie” adoptă drept pretext istoria personală, în interiorul unei povestiri convertite la exemplaritate și dirijate în sens etic: „Sunt singurul dintre scriitorii români care a fost condamnat la moarte sub comuniști și căruia, întâmplându-i-se să scape cu viață, i-a fost dat să poată ajunge ca *să depună mărturie* în această parte a lumii, în Occident, care altădată se chema lumea liberă. Pot spune că vin din peste 30 de ani de interogatorii, percheziții și confiscări de manuscrise, din două stagii de închisoare totalizând 11 ani de prizonierat politic, dintr-o osândă capitală, din experiența lagărelor de exterminare ale canalului Dunăre-Marea Neagră, ale minelor de plumb din Maramureș și ale supliciilor care însoțeau nopți de nopți anchetele de la Malmaison.” [*Ibidem*: 31, s. n.]

Sub acest aspect, eseurile lui Ion Caraion înscriu aventura existențială individuală deopotrivă în „atemporalitatea” literaturii și într-o istorie obsedantă: „Că o societate sau o ideologie, un timp al cecităților sau un lanț de ierarhii, sau niște circumstanțe m-au condamnat la moarte, mi-au vrut viața, e doar stupid, nedrept, pasager, disproporționat și accidental. De fapt (și am știut-o clar, din prima clipă în care

am început să scriu, *deci să mor și să nu mor*) veneam din rărunchii veacurilor în dosarul meu existențial cu acest verdict fatal.” [*Ibidem*: 44, s. n.] Demersul poetului – actul „ridicării la suprafață” (cum ar spune G. Durand) a operei – „se înalță” împotriva acestei fatalități, plasând destinul personal sub semnul unei biografii mitice, modelată de schema, în egală măsură obsesivă, *a morții și a (re)învierii*: „Anterior sosirii sale pe lume, poetul e de către însăși eternitatea lui – cu care se află într-un vai! necurmat proces ontologic – programat, *osândit la moarte și la înviere*, pururi incert și totuși rotund pod care suie și coboară, ca un lux, ca o frivolitate, ca o căință, ca o antagonie (duplicitar antagonism), ca un exercițiu de stil și de hârjoană ori ca o posibilă re-devenire a eternității. Ea însăși prin ea însăși. Destinul e-o scoică: se zbate în el, se roagă în el, se usucă în el. Oratoriu și interogatoriu. [...] *Aceeași frumusețe îndrăgostită de sineși se confundă cu sine în undele unui râu atemporal ce curge stând și cugetă auto-privindu-se, cu toate universurile scufundate în el ca voluptatea.*” [*Ibidem*, s. n.]

Ultima bolgie nu este doar o carte despre avatarurile multiple ale infernului – care capătă, uneori, chipuri „umane”, ca, de pildă, în evocările demne (iarăși) de imageria absurdului, ale cuplului „mitic” al „epocii de aur”⁷ – ci și una despre „sine însuși ca un altul”, multiplicat în diverse oglinzi, dar mereu egal sieși în ipostaza de „învingător”, fie și numai în acest teritoriu „oniric” în care poezia întâlnește memoria, asupra tenebrelor *oricărei* istorii. (Să ne reamintim, împreună cu Martine Renouprez, că, în cazul autorilor de eseuri, „L’affrontement des différents visages de soi dans le temps et la mesure de la distance entre soi et l’autre dans l’espace provoque inmanquablement le questionnement, une remise en cause de soi-même dans un doute envahissant; s’il peut mener à des vérités subjectives, à quelques certitudes psychiques, le doute est aussi le moteur d’une continuelle remise en question et donc d’une transformation de soi dans et par l’écriture.” [2001])

Poetul se caută, așadar, cu un fel de furie și, tototdată, cu disperare – ivite din conștientizarea trecerii ireversibile a timpului, care acutizează sentimentul *pierderii* – în „criptele” personale, dezvelind fragmente dintr-o istorie abominabilă, deconstruindu-se și reconstruindu-se în spațiul narațiunii identitare însoțite mereu de reflecția eseistică. Recuperarea acestor euri „îngropate”, nu și anihilate („moarte”), supuse exorcismelor repetate, este mediată mereu, programatic, de scriitura concepută ca *mărturie* și, deopotrivă, ca literatură. Și invers:

această scriitură – „memorial al durerii” și interpretare – se hrănește, trăiește din explorarea infernului istoriei.

În capitolul intitulat „În nordul României...” din prima parte – unul dintre cele în care este evocată experiența detenției – episoadele terifiante ale caznelor din minele de plumb din Maramureș devin pretextul unei atari meditații menite să ofere nu atât o clarificare a sensului istoriei personale, cât o revelare a mecanismelor răului care „legitimează” o astfel de istorie. Inserată – prin incipit – în marea istorie, căreia i se asociază, demonstrativ, un „blazon” legendar, pentru ca imediat după aceea, să i se pună în evidență reversul infernal⁸, povestirea autobiografică este investită cu funcția unei parabole care asigură suportul narativ al reflecției eseistice despre condiția intelectualului în lumea totalitară comunistă: „Față de intelectuali, argumentele puterii politice în România de azi – iar prin *azi* înțeleg toată perioada de după 1944, adică toată vremea dominației comuniste, ea nediferind constitutiv și teoretic cu nimic înainte și după moartea lui Stalin, ci doar travestindu-se, doar îmbrăcându-și și procedeele vechi în metode mai rafinate, mai perfide, mai primejdioase – sunt argumentele de fond, arhiștiute, ale comunismului mondial, argumentele forței, cu anexele josnice ale acestora: corupția, batjocorirea, șantajul, amenințarea, atragerea din imprudență sau neatenție în mici infracțiuni prin care să te aibă la mână, urmărirea neîncetată pe stradă, la domiciliu sau la serviciu, ale tale, ale rudelor tale, ale prietenilor tăi, delațiunea, înfricoșarea continuă, arestările, condamnarea, uciderea etc. Cine vrea să trateze cu comunismul altfel decât de pe poziții de forță, acela nu știe ce e comunismul, acela e naiv, acela pierde. Fiindcă singura lege de care știu, de care ascultă, sub greutatea căreia comuniștii acceptă să-și respecte cuvântul dat e numai frica.” [*Ibidem*: 25-26]

Eul biografic se lasă asimilat, aici, unui *eu* generic a cărui aventură exemplificatoare vine să valideze interpretarea dată mersului istoriei de naratorul-hermeneut, fără a pune în umbră experiența personală. Reflecția eseistului conferă adâncime „micilor” istorii, care constituie, în fapt, crâmpoie semnificative din cea mare, recuperată în „grăunțele de amintire” ale naratorului. Prezintă pretutindeni în prima parte a cărții, „înțreșerea” celor două istorii este mai pregnantă în textul intitulat „Mărturie”, unde formula eseistică este abandonată în favoarea povestirii autobiografice propriu-zise. Valorizarea *etic-exemplară* își pune amprenta și pe această autobiografie rezumativă, care condensează un parcurs intelectual de trei decenii, marcat de cazne, o trecere prin două infernuri – cel fascist și cel comunist – pe

care naratorul exilat⁹ le suprapune demonstrativ, într-o istorie destinată intelectualilor occidentali, prea lesne (și prea adeseori) seduși de mirajul utopiei socialiste: „Mă adresez azi, de aici, intelectualilor din Occident care încă mai sunt așa de romantici încât cred, unii dintr-înșii, gata să pice în capcană, în experiența socialismului de tip răsăritean. Mă adresez lor și le spun că, dacă nu se vor trezi până deseară din această narcoză primejdioasă, vor plăti poate cu propria viață faptul de a se fi iluzionat asupra comunismului. Le-o spune cineva care se întoarce din moarte. Măine va fi târziu pentru ei toți. Pentru noi toți. Evenimentele din Ungaria 1956, din Cehoslovacia 1968, din Polonia 1981 o dovedesc. O dovedesc și constituie un avertisment. *Cine nu crede va plânge și va muri, îngropând cu sine ultima parte a unei civilizații amenințate de forțele răului.*” [Ibidem: 36, s. n.]

„Profeția” de la începutul anilor '80 a poetului întors din moarte este un strigăt împotriva uitării, sub semnul căruia se situează întreaga construcție memorialistică și etică din *Ultima bolgie*. Ivit din adâncurile criptelor personale și purtător al unor revelații esențiale prilejuite de aventura infernală – convertită în aventură a scriiturii – ale damnatului înșelat de istorie (inclusiv de cea prezentă, într-o oarecare măsură), el se înscrie într-o pledoarie pentru *rezistență*, din păcate încă necesară.

Bibliografie selectivă

Corpus

Caraion, Ion, *Ultima bolgie. Jurnal 3*, Nemira, București, 1998.

Studii

Camarero, Jesus, « La théorie de l'autobiographie de Georges Gusdorf », *Çédille, Revista de Estudios Franceses*, nr. 4 / 2008.

Hubier, Sébastien, *Littératures intimes. Les expressions du moi, de l'autobiographie à l'autofiction*, Armand Colin, Paris, 2005.

Gusdorf, Georges, « De l'autobiographie initiatique à l'autobiographie genre littéraire », *Revue d'Histoire Littéraire de la France*, 1975, no. LXXV/6.

Gusdorf, Georges, *Auto-bio-graphie. Lignes de vie 2*, Odile Jacob, Paris, 1991.

Gusdorf, Georges, *Les Écritures du moi. Lignes de vie 1*, Odile Jacob, Paris, 1990.

Renouprez, Martine, *L'essai poétique et féministe de Claire Lejeune*, în *Orées*, no. 1, vol. 1, 2001.

- Riendeau, Pascal, « La rencontre du savoir et du soi dans l'essai », *Études littéraires*, Vol. 37, nr. 1 / 2005, pp. 91-103.
- Roy, Fernand, « Un tombeau littéraire pour l'essai? », *Études littéraires*, nr. 5, vol. 1, 1972.
- Simion, Eugen, *Genurile biograficului*, Univers enciclopedic, București, 2002.
- Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim, I*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Univers enciclopedic, București, 2005.

Note

- ¹ Este vorba, de fapt, de volumul al treilea, apărut la Nemira în 1998.
- ² Eseiștii refuză „ceea ce, după o vorbă a lui Malraux, reprezintă „micul maldăr de lucruri murdare”, adică o cronologie a evenimentelor mărunte și insignifiante”, „privind de sus”, pe de altă parte, și „Istoria (cu majusculă)” [Simion, 2002: 33-34].
- ³ Reflecția asupra lumii românești totalitare ca scenă a absurdului apare explicit în „fragmentul de roman” *Camera de reanimare*: „Au nevoie de teatru, universul ca teatru, ca laborator de experiență; nu drumul cel mai scurt, ci agonia cea mai lungă; niciun psihiatru de pe lume, bieții psihiatri cu bieteile lor soluții, niciun analist al psihopatiei, niciun savant, niciun neurolog, nicio mașină infernală, niciun institut de date psihologice n-ar fi în stare să adune ceea ce adună, ca varietate și amploare, birourile, ochii, mintea, hârtiile, imaginația, telefoanele, desfrâul, abuzurile, registratura și statisticile unui sediu al Securității; va fi una din ramurile de studiu cele mai prodigioase ale viitorului, aceea care se va ocupa cu descifrarea și expertiza acestor documente care au scos din profundități insondabile ale ființei umane fișe, mostre, noroi, grotesc și compoziții inanalizabile cu mijloacele de care dispune știința la ora actuală [...]” [1998: 62, s. n.]
- ⁴ În înțelesul pe care i-l atribuim aici, sintagma nu are nicio legătură cu aceea utilizată de teoreticienii Noului Roman Francez (de Jean Ricardou, mai exact) pentru a desemna strategiile ce au ca efect „formalizarea” ficțiunii / narațiunii în textele ilustrative pentru această formulă.
- ⁵ Această primă parte nu este, nici ea, dedicată strict scrierilor „personale”: alături de unicul fragment propriu-zis diaristic (deja citat) și de texte eseistic-autobiografice ca „Mărturie” (o sinteză autobiografică), „În nordul României...”, „Cartea poemelor pierdute”, „Întâia mea poezie...”, „Ultima bolgie s-a născut...”, „Nu știu dacă am ratat...” etc., intră aici un „fragment de roman”, *Camera de reanimare* – o „oglinză” ficțională a propriei experiențe a detenției (a cărei „idee” centrală „este că nimeni nu învinge complet și că nimeni nu e învins complet. Sau – mai mult, că *nu există moarte completă*” [1998: 57, s. n.], care cuprinde și o scurtă

biografie grotescă a Elenei Ceaușescu) – și, în fine, o scrisoare adresată lui Nicolae Ceaușescu.

- ⁶ Reflecția de mai sus îi aparține, de fapt, altui autor, Frederic Prokosch, care, în jurnalul intitulat *Glasuri în noapte* (citat de Ion Caraion și considerat „un fel de *Odisee*, de *Eneidă* sau de *Divină Comedie* cu obsesive bolgii”, „un fel de călătorie în lumea celor de dincolo de lume”, „un muzeu al amintirilor, doar atât că umbrele acestea par, sunt vii”, „morți care au murit și n-au murit”), surprinde acest proces al ficționalizării istoriei în demersul autobiografic: „În *Glasuri în noapte*, amintirile mele, m-am străduit a sesiza adevărul feluritelor mele victime, tot așa după cum am încercat să surprind zglobia scânteiere a fluturilor mele. Dar căutând a sesiza acest adevăr, m-am surprins că bâjbâi printr-un peisaj de minunate fantome și că dau de această somnambulică friză de siluete rătăcitoare și decoruri schimbătoare ce alcătuiește « trecutul » nostru. [...] În *Glasuri în noapte* totul e adevărat. Totul a avut loc în realitate. Figuri, locuri, voci, totu-i aievea. Dar acest tot a prins viață doar în clipa când măștile memoriei s-au așezat potrivit pe chipurile șterse și o dată ce umbrele timpului au început a se tot lungi peste întinsul întinsurilor nesigure.” (apud Caraion, 1998: 133).

- ⁷ Iată una dintre „variantele” de portret propuse de eseist, ale cărei virtuți caricaturale le vom regăsi și în eseurile „despre clovni” ale lui Norman Manea: „[...] o acritură de femeie care n-a depășit inteligența și răutatea maimuței, alături de un neom scremut, gâgâit, care, deși nu știe vorbi, pălăvrăgește și bâlbâie, bâlbâie și pălăvrăgește, amenință, obligă, gesticulează, decide, se răfoiește, se agită, se auto-aplaudă, înfometează, jefuie, risipește spre a-și măguli mediocritatea, vanitățile, orbirea, nesațiul și, pe de altă parte, constrânge milioane de muncitori exploatați să moară mărindu producția (cui oare folosește ce produce lumea aceasta românească?), pentru ca ei doi, actorii și voiajorii, să trăiască bine, lăbărțându-se de ani de zile ei doi, cu mai toată familia lor, peste un *teritoriu sacru: patrimoniul material și spiritual al poporului român. Incompetența și obrăznicia dând lecții spiritului, conștiinței profesionale, valorii.*” [1998: 42, s. n.]

- ⁸ „În nordul României, aproape de Ucraina subcarpatică, pământ altădată aparținând Cehoslovaciei, dar după război încorporat abuziv de Rusia Sovietică, pentru ca teritoriul statului român să se afle pe o cât mai mare distanță înconjurat, cvasi-asediat și desigur mereu sub amenințarea trupelor Armatei Roșii oricând gata de invazie – ei bine! În partea, așadar, de nord a țării noastre există o provincie cu numele de Maramureș. *Legenda spune* că acolo ar fi descălecat întemeietorul voievodatului Moldovei, Dragoș Vodă, și al uneia din cele mai vestite dinastii românești – aceea a Mușatinilor. În Maramureș sunt mine de plumb, de cupru și aur, dar în același timp sunt închisori. Unele dintre cele mai crude închisori,

de predilecție pentru intelectuali. Crude și multe. Eu am stat în două. Ca deținut politic și intelectual, mă trimiseseră, la un moment dat să-mi execut pedeapsa acolo, trebuind să lucrez 12 ore din 24, în condiții subumane, de un primitivism și o rigoare de-a dreptul sălbatică, la aproape 1000 de metri sub pământ, unde temperatura era așa de ridicată că umblam cu toții în pieile goale, în abataje foarte înalte, unde nu se putea asigura securitatea muncii.” [Caraion, 1998: 23, s. n.]

- ⁹ Precizarea din incipit situează „Mărturia” la începutul experienței exilului, survenit în august 1981: „Azi am aproape 59 de ani, dintre care 11 zdrobiți (mușchiul difragmatic rupt, coastele fracturate; ajuns la Peninsula aveam 38 de kg) prin temnițele comuniste. [...] Se va împlini abia în august un an, de când mă aflu în Elveția, unde am primit azil politic [...]”. [Ibidem: 29]